

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора психологічних наук, професора, в.о. завідувача кафедри психології Херсонського державного університету

Блинової Олени Євгенівни

про дисертацію **Гречухи Ірини Анатоліївни**

з теми «Психологічні особливості розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 «Психологія»

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із галузевими науковими програмами. Проблема психологічних особливостей розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників, незважаючи на її актуальність та практичне значення для психології творчості, досі залишається маловивченою. Розвиток літературних здібностей вивчається науковцями із врахуванням їх структури, психологічних механізмів, чинників та умов розвитку. Психологи відзначають, що сенситивним для розвитку літературних здібностей є ранній юнацький вік. Саме на цьому віковому періоді розвитку особистості кількісні зміни підліткового віку переходять в якісні зміни раннього юнацького. А наявність у структурі літературних здібностей емпатії, функціонування відповідних її механізмів та розвинутість емпатійних особистісних корелятив обумовлюють та збагачують процеси літературної творчості.

З огляду на це, дисертаційне дослідження Гречухи І.А. «Психологічні особливості розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників» є актуальним і доцільним, відображає багаторівневі зв'язки з іншими науковими галузями.

Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематикою науково-дослідної роботи кафедри психології розвитку та консультування Житомирського державного університету імені Івана Франка «Особистість в умовах трансформації сучасного суспільства» (державний реєстраційний номер 0119U103705). Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою

Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол №4 від 31 жовтня 2017 року).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Дисертанткою висвітлено сутність ключових понять дослідження: «емпатія», «інтегральна емпатія», «художньо-естетична емпатія», «механізми емпатії», «літературні здібності», «типи (рівні) розвитку літературних здібностей», «старшокласники». Схарактеризовано та експериментально впроваджено основні результати дослідження психологічних особливостей розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників. Розроблено, апробовано та впроваджено програму розвитку літературних здібностей особистості раннього юнацького віку через актуалізацію та розвиток її емпатійності. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у роботі з літературно обдарованими школярами практичними психологами та вчителями української мови та літератури, керівниками літературних студій та факультативів, а також при підготовці фахівців спеціальності 053 «Психологія» для розвитку їх професійних компетенцій.

Нові факти, одержані здобувачем. Авторкою уперше досліджується емпатія в структурі літературних здібностей; визначено типологічні рівні розвитку літературних здібностей («схильність», «ознаки обдарованості / обдарованість», «талант») та відповідні системи їх структурних компонентів (афективний, когнітивний, мовленнєво-конативний та ціннісно-світоглядний). На позитивну оцінку заслуговує авторський підхід до проблеми розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників, де емпатія розглядається як інтегративна властивість особистості, що є системотвірним чинником розвитку літературних здібностей у ранньому юнацькому віці, а основними психологічними умовами функціонування емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників є системна взаємодія на кожному з їх типологічних рівнів (схильні, обдаровані, талановиті) відповідного рівня розвитку інтегральної емпатії, її соціально-психологічних, особистісних і суб'єктних корелятивів та відповідних домінуючих форм. Дисертанткою теоретично обґрунтовано та експериментально доведено емпіричну факторну

типологічну структуру літературних здібностей та домінуючих чинників розвитку літературних здібностей старшокласників; розроблено та впроваджено програму розвитку літературних здібностей особистості раннього юнацького віку через актуалізацію та розвиток її емпатійності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, здійсненого Гречухою Іриною Анатоліївною, і в цілому не викликає сумніву.

Логічною є структура дисертації, яка презентована вступом, трьома розділами, висновками до них, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел та додатками.

Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету, завдання, методи дослідження. Структура дисертаційної роботи чітка, усі її частини спрямовані на досягнення поставленої мети дослідження. Відповідно до мети наукової роботи визначено її завдання. Свідченням кваліфікованості дисертантки є підбір комплексу взаємодоповнюючих методів наукового пошуку. Про ґрунтовність виконаного дослідження свідчить і глибокий науковий аналіз основних тверджень і положень роботи, список використаних й опрацьованих джерел, змістовні додатки. Дисертація характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, вдалим синтезом теоретичних та експериментальних результатів.

Матеріали дисертації пройшли необхідну апробацію, обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Дисертаційне дослідження Гречухи І. А. містить нові, раніше не захищені наукові положення. Емпірично-експериментальні результати роботи у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання, які дістали апробацію у наукових публікаціях.

Практичне значення отриманих результатів полягає у впровадженні наукових здобутків в практику роботи із обдарованими школярами закладів загальної середньої освіти Житомирщини та студентами низки закладів вищої освіти України. Результати дослідження впроваджено у практику діяльності з літературно обдарованою молоддю закладів загальної середньої освіти Гришковецької селищної ради Бердичівського району Житомирської області: Гришковецької гімназії, Никонівської ЗЗСО, Половецької ЗЗСО, Рейської ЗЗСО, Старосолотвинської ЗЗСО, Озадівської ЗЗСО, Бистрицької ЗЗСО, Романівської ЗЗСО, Дмитрівської ЗЗСО (акт впровадження №209 від 23.06.2020 р.); Житомирської міської гуманітарної гімназії №23 ім. М. Очерета (акт впровадження №322 від 22.06.2020 р.); Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження №03-28/01/1404 від 24.06.2020 р.); Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка про впровадження №582-33/03 від 24.06.2020 р.); Університету митної справи та фінансів (довідка про впровадження №10-38/01/879 від 17.09.2020 р.); Поліського національного університету (довідка про впровадження №1634/01.17 від 15.10.2020 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у роботі з літературно обдарованими школярами практичними психологами та вчителями української мови та літератури, керівниками літературних студій та факультативів, а також при підготовці фахівців спеціальності 053 «Психологія» для розвитку їх професійних компетенцій в межах таких навчальних курсів, як: «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психологія емпатії», «Творчість в системі особистісного розвитку».

Особливої уваги заслуговує розроблена Гречухою І. А. програма розвитку літературних здібностей особистості раннього юнацького віку через актуалізацію та розвиток її емпатійності. Програма розвитку розроблялась з врахуванням основних положень про особливу чуттєвість, емоційну сприйнятливність, емпатійність літературно творчих старшокласників та ґрунтувалась на принципі розширення чуттєвого, інтелектуального та

ціннісно-світоглядного досвіду з метою розвитку та становлення їх творчої особистості.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом. Відмітимо логічну структуру роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел (354 найменувань, з них 32 – іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 289 сторінок, з них 198 сторінок основного тексту. Робота містить 17 таблиць та 3 рисунки.

У вступі обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; окреслено наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів; висвітлено апробацію та впровадження результатів дослідження; подано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі *«Теоретичні засади дослідження психологічних особливостей розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників»* з'ясовано стан розробленості досліджуваної проблеми; розкрито зміст поняття «літературні здібності», соціально-психологічних, особистісних і суб'єктних корелятивів емпатії; подальшого розвитку набули положення про розвиток емпатії в ранньому юнацькому віці, про її роль у розвитку здібностей до літературної діяльності; визначено типологічні рівні розвитку літературних здібностей («схильність», «ознаки обдарованості / обдарованість», «талант») та відповідні системи їх структурних компонентів (афективний, когнітивний, мовленнєво-конативний та ціннісно-світоглядний).

У другому розділі *«Емпіричне дослідження розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників»* науково обґрунтовано та проаналізовано особливості дослідження розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників. Авторкою було сплановано та реалізовано констатувальний експеримент, в результаті якого було встановлено: соціальні чинники розвитку літературних здібностей старшокласників; домінуючі емпатійні переживання та в який спосіб вони є

відображеними в їх літературній творчості; особливості взаємозв'язків емпатії з розвитком літературних здібностей старшокласників у відповідності до їх вікових особливостей, демографічних та індивідуально-типологічних відмінностей, чинників їх розвитку.

У третьому розділі *«Особливості розвитку емпатії у літературній творчості старшокласників»* експериментальним шляхом перевірено ефективність розробленої програми розвитку літературних здібностей особистості раннього юнацького віку через актуалізацію та розвиток її емпатійності. Розвивальна програма побудована відповідно до розробленої дисертанткою теоретичної моделі та враховує результати проведеного емпіричного дослідження. Програма є комплексною та передбачала участь літературно творчих школярів в соціально-психологічному тренінгу, проведення з ними індивідуальних консультацій, ведення щоденника спостережень. Контрольний зріз відразу після завершення впровадження розвивальної програми показав достовірне підвищення показників інтегральної емпатії та компонентів літературних здібностей, а також стійкість цих результатів через чотири місяці після здійснення експериментального впливу. Такі результати підтверджують ефективність запропонованої розвивальної програми та висунуті гіпотези.

Отже, можемо констатувати, що дисертаційна робота І. А. Гречухи *«Психологічні особливості розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників»* за своїм змістом, стилем і логікою викладу, розкриттям основних положень, висновків є завершеною, самостійною науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Цілком позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертації І. А. Гречухи, приведемо непринципові дискусійні положення та зауваження:

1. Дисертація є комплексним дослідженням розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників. Значну увагу у розвитку літературних здібностей дисертантка приділяє соціальній ситуації розвитку, виокремлює соціально-психологічні чинники, серед яких розглядається

емпатійне соціальне оточення, проте, відомим у науці є факт, що обдаровані та талановиті особи відчують складнощі в соціальній адаптації в середовищі однолітків. Тому дисертація тільки б виграла, якщо авторка на всіх етапах наукового пошуку, а саме, при теоретико-методологічному обґрунтуванні, емпіричному дослідженні взяла би до уваги особливості соціальної адаптації старшокласників з різним рівнем прояву літературних здібностей.

2. В дисертаційній роботі достатньо широко та глибоко вивчаються чинники розвитку літературних здібностей старшокласників. Основний акцент при цьому дисертантка робить на емпатію та на такі її кількісні і якісні показники як: рівень інтегральної емпатії, форми прояву емпатії, об'єкти емпатійного переживання. Проте, залишається не зовсім зрозумілим, як показник «об'єкти емпатійного переживання» впливають на розвиток літературних здібностей старшокласників.

3. Робота, на наш погляд, достатньо ілюстрована таблицями обробки статистичних даних. Проте, вважаємо, що окремі з них доцільно було б перенести у додатки, що дозволить не перевантажувати ними основний зміст роботи.

4. Авторка зробила достатньо детальний аналіз психологічних джерел з досліджуваної проблематики. Проте, деякі з них є застарілими. Дисертантці варто звернути увагу на більш новітні дослідження та наукові джерела, зокрема, зарубіжні.

Однак, висловлені зауваження та побажання не є принциповими, мають переважно рекомендаційно-дискусійний характер і, загалом, не знижують вагомої теоретико-практичної значущості результатів дисертаційної роботи І. А. Гречухи, а, швидше, вказують на її беззаперечну наукову цінність і безсумнівну перспективність.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях. Основні положення та результати дисертації висвітлено у 19 публікаціях, серед яких 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 2 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях (1 – одноосібна, 1 – у співавторстві), 1 – розділ у колективній

монографії, 11 – у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Ідентичність змісту анотації й основних положень дисертації. Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в анотації, відображають основні положення дисертації.

Висновок. На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що дисертація «Психологічні особливості розвитку емпатії в структурі літературних здібностей старшокласників» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне і прикладне значення для розвитку психологічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає чинним вимогам до дисертації такого рівня (пп. 10-12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03 2019 р. № 167 та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 р.), а її авторка Гречуха Ірина Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «Психологія».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри психології
Херсонського державного університету

Олена Блинова

